

Рецензия

на дисертационния труд на Ставрос Киотсекоглу на тема:
„Мегалитни паметници от Егейска Тракия. Антропологически аспекти“

от доц. д-р Алексей Милков Гоцев, Национален Археологически Институт с музей при
БАН, преподавател в катедра "История" на Правно-исторически факултет при ЮЗУ
„Неофит Рилски“ - Благоевград.

Проблемите, свързани с проучването на различни аспекти от духовната култура на древните общности на Балканския полуостров стават все по-актуални и привличат вниманието на проучватели от различни научни дисциплини. Ясно се очертават и различните подходи при опитите да се хвърли светлина върху отделни аспекти на религиозното мислене схванато като най-обща представа, практики и ритуали, както и материалните следи, които все още се откриват в природния ландшафт на определена географска територия. В конкретния случай, дисертантът удачно се е насочил към антропологическите аспекти, които мегалитните паметници от Егейска Тракия, разкриват.

Само при такъв подход използването на термина "мегалитизъм" изглежда удачно и приемливо. Поради различни причини, които са извън рамките на предлаганата разработка, в случая не може да се приложи друг подход, който се базира на цялостното проучване на определен тип феномени, чрез прилагането на конкретни изследвания, които да се ограничават в един определен географски ареал и при възможност - да се изясни и хронологическата позиция на мегалитните паметници. Този подход единствено дава възможност да се предприемат опити и за обвързване на мегалитните феномени с конкретни популации или племенни структури, обитавали съответния регион.

Основната цел на автора, формулирана в уводната част е "...да се локализируют мегалитните комплекси (йерофании, сакрални места, погребални монументи) в Егейска Тракия и да се свържат с античните орфическо-дионисиеви практики" изглежда твърде амбициозна и нейното постигане със сигурност надхвърля рамките на един дисертационен труд.

- Формулираните от автора б задачи са разработени в една или друга степен в текста на дисертацията и по този начин отпада необходимостта от тяхното заявяване в увода. По-скоро мястото им е в заключителната част, където са обобщени постигнатите резултати от проучването.

Интересна е връзката между мегалитните паметници като феномен и развитието на погребалните практики. Темата е много сложна и се нуждае от силен методологически инструментариум при това приложен в конкретна историческа среда. Директната връзка например между един тип мегалитни паметници - долмените и определен тип гробни съоръжения, вече не изглежда нито толкова директна, нито така неоспорима.

В Първа глава на дисертацията са разгледани в теоритичен аспект термини и постулати, които се явяват и основен инструментариум в антропологическите анализи на колегата Ставрос Киотсеколу. Такъв преглед е повече от задължителен с оглед на многото проучвания, в които се борави с термини, които са с различно съдържание, често се натоварват с различно значение и са до голяма степен в зависимост от подобрания подход към проблематиката на мегалитните паметници.

- Някои от предложените анализи на елементи на секралното имат безспорно приносен характер и обръщат внимание на нови или малко известни аспекти при опитите да се възстановят религиозно-митологическите представи на хората от отминалите общества.

- Част от разгледаните в дисертационния труд елементи на сакралността са твърде общи по своята същност и тяхното приложение в дадено, та дори и общо антропологическо изследване, следва също така да се натовари с известна доза конкретност, стига това да е допустимо от обективното състояние на знанията ни относно дадения феномен. Такива са например планината и пещерата, схванати най-общо като свещени пространства, но опитите да се свържат с определен етнос и конкретни хронологически рамки, са много сложни и твърде дискуссионни.

- Изведените от автора, в рамките на едно чисто антропологическо проучване, критерии за разпознаване на йерофаниите от всякакъв тип, обаче остават твърде дискуссионни и най-вече - твърде общи, при разглеждане на този проблем от археологическа гледна точка. Проблемът за изработване на археологически критерии за разпознаване на свещенните

места, на култови обекти и отделянето им от останалите археологически паметници е разглеждан многократно в българската археология (последно Байраков Д. Планински светилища в Родопите.(в) Делев П. (Ред.) Σ Υ Μ Π Ο Σ Ι Ο Ν. СБОРНИК В ПАМЕТ НА ПРОФ. ДИМИТЪР ПОПОВ. Университетско издателство „Св. Климент Охридски“ София, 2016, 50-74. ISBN 978-954-07-4158-1 и цит.лит.).

Втората глава в предлагания труд е посветена на сакралните мегалитни конструкции. Още при формулиране на проблематиката ясно е прокарана идеята за различност между сакрални мегалитни конструкции и утилитарни такива. Докторантът ясно определя, че ще акцентира и ще разглежда проблемите на първите, но често в анализа се привличат и паметници с мегалитен, или не чак толкова, характер, които имат изцяло практически функции - като крепостите, например.

Направен е опит да се проследи значението и ролята на въпросите, свързани с мегалитните паметници във водещите археологически школи и направления. Трябва да се има предвид, че тази проблематика (поради специфичните особености на материалните останки, които я илюстрират) не се явява водеща, а по-скоро е допълнение, което намираме у различните автори в опитите им да представят сложността и ограничеността на подобни проучвания. Ясно е, че един чисто археологически подход следва да се ограничи с мегалитните паметници от един определен регион и при това да се определят (доколкото е възможно) хронологическите им граници. Тази трудност са споменати коректно от докторанта и тя до голяма степен определя и неговия подход към тази тема.

Прекалено подробен и до голяма степен излишен, е прегледът на различните прояви на "мегалитизма" на твърде отдалечени в географско отношение територии и области и то от времето на "неолитизацията" т.е. от края на VII хил. пр.н.е..

Един такъв цялостен преглед на различните мегалитни структури с тяхното разнообразие и доктринална натовареност на една огромна територия говори за ерудиция и за положен труд от колежата Ставрос Киотсекоглу, но малко допринася за очертаване на културно-историческата и митологично-религиозната характеристика на подобни паметници конкретно от района на Югоизточните Балкани и Мала Азия.

Още повече, че в заключението си, сам авторът признава, че мегалитните паметници със своите локални характеристики от териториите на съвременна България, Турция и Гърция се оформят като феномен, който се е развил самостоятелно от този в Западна и Северна Европа. В този случай може би следва да се потърсят причините за появата на този феномен от културологична и антропологична гледна точка, но това очевидно е проблематика, която надхвърля рамките на дисертационния труд. В изложението сравнително подробно са представени различни типове мегалитни комплекси и отделни паметници. Естествено, в рамките на един дисертационен труд, подобен преглед не е нито пълен, нито достатъчно подробен. Анализите на докторанта очертават общата база, общите характеристики на мегалитните паметници, които са израз и на общи или сходни религиозно-митологични представи на древните жители от трите региона. Които обаче в никакъв случай не се припокриват с понятието "Древна Тракия", освен ако не е направено изричното уточнение за кой хронологически период става дума.

Като определена слабост в разработваната тема може да посочи беглото представяне на резултатите от проучванията на мегалитните паметници и особено на тракийските светилища по българските земи. Докторантът е имал възможност да се запознае с последните проучвания, където ясно се прокарват паралели между едните и другите следи от митологично-религиозните представи и вярвания на древните траки. Представената разработка само би спечелила ако и тези елементи се привлекат в общите анализи, предлагани от автора (виж напр. Gotzev A., Katzarov V., Staneva S. . Some Problems connected with the Study of Megalithic Complexes. The Skumsale case II. Proceedings of the Second International Symposium, Blagoevgrad, 12-15 October 2016 "Megalithic Monuments and Cult Practices". Blagoevgrad, Neofit Rilski University Press, 2016, 224-234 ISBN 978-954-00-0094-7).

Заклучителната част на главата остава у читателя чувство на неудовлетвореност поради телеграфния стил и липсата на каквито и да било генерални изводи. Такива естествено произтичат от направените анализи в текста, но тяхното извеждане и подчертаване на ролята им по отношение темата на дисертацията е задължителен елемент, който придава завършеност на постигнатите резултати.

Трета глава е пример за регионален подход към мегалитните паметници, още повече, че е спазен и географския принцип на тяхното представяне. Неоспорим принос на предложения труд е привличането на голям брой мегалитни паметници, които са нови, или слабо проучени от територията на областта Еврос в Р Гърция.

- Друго достойнство на работата са опитите на докторанта да потърси и проследи еволюцията в развитието на религиозните представи от Древността в този район, представени от мегалитните паметници и техните специфични характеристики. Привлечени са и извори от друго естество и наблюдаваме умело боравене с тях за да се достигнат определени заключения. Впрочем, последните могат да бъдат оспорени, доразвити и обогатени, но същността на привлечената изворова база е добра основа за разширяване на бъдещите проучвания в различни направления.

- В проучването са привлечени и други паметници, които в тесния смисъл на думата, не могат да се приемат за мегалитни. Тяхното включване в текста би било оправдано, ако се привлекат и други археологически обекти от района. По този начин картината на селищното развитие ще стане по-ясна, а мястото на мегалитните паметници в нея - още по-определено. Естествено такъв подход изисква множество предпоставки - най-вече по отношение количеството и качеството на изворовата база, а също така и изчистен в методическо отношение инструментариум за анализи и обобщения.

- В предлаганата разработка има защитени различни хипотези, които произтичат от анализите на мегалитните паметници. Те са свързани с опитите да се направят обобщения на по-високо ниво в системата на религиозните вярвания и представи на древните хора. Наблюденията и изводите, например относно ролята и значението на сакрализацията на гъбата и нейните знаци, атрибути, иконографски особености и пр. и опитите симантичния анализ да се издигне на по-високо ниво, вкл. до божествена персонификация или обозначаване на водещите начала в религиозните представи. Това са достижения, с които всеки проучвател в бъдеще следва да се съобразява - независимо дали ги приема или не.

Може би в заключителната част на главата би следвало да се потърси и подчертае мястото и значението на този регион сравнен и с други, където има повишена концентрация ва

мегалитни паметници. Така по-ясно ще се видят общите черти и специфичните особености на отделните ареали, както и причините за тях.

В заключението са направени обобщения и изводи, които произлизат от аналитичната част на дисертационния труд. Разглеждат се такива значими проблеми като отношенията сакрално-профанно и при това в диахронен план, същностни характеристики на шаманизма, пътищата в това древно учение представени в остатъците на Орфическите мистерии, Кабирите и Елевзинските мистерии, за възприемането на мегалитите в исторически аспект и вярванията, които те поражда, част от които са все още живи и жизнени, за представянето на умален модел на космическия пейзаж в най-архаичните сакрални места и пр.и пр. Значението на тези реконструкции и истинския принос на докторанта се състои не в тяхната изчерпателност и подробно третиране, а в опитите да установи връзките между тях, да ги разглежда като елементи от едно цяло и така да достигне до реконструкции в религиозното мислене на древните хора на най-високо ниво. В заключение могат да се кажат още няколко неща.

Стилът на автора е колоритен и конкретен, но често се стига до поетически отклонения, които не допринасят особено много за подкрепа и потвърждение на постигнатите резултати от анализите, направени от колегата Ставрос Киотсекоглу. Така например ако приемам напълно тезата на автора, че "..... Мегалитизмът е един от онези феномени в праисторическата култура, които надхвърлят човешкото въображение" с основание може да си поставим въпроса - струва ли си, в такъв случай, да се опитваме да го проучим и разберем.

Предложена е обширна библиография, която включва, както основополагащи изследвания свързани с разглежданата проблематика, така и конкретни прочвания, които хвърлят светлина върху отделни аспекти на проблемите, свързани с мегалитните паметници. Представена е литература на няколко езика, което е добра атестация за проучвателя и очертава неговите възможности да ползва постигнати резултати от различни учени и от различни научни школи и направления.

Прави впечатление приложението, което включва 172 изображения и така коректно и подробно се илюстрира аналитичната част на дисертацията. Голяма част от представените

паметници са резултат от теренни проучвания на автора, което придава оригиналност на цялостното проучване.

Авторефератът коректно и точно представя основните идеи, залегнали в дисертационния труд. Отделни лапсуси и неясноти са вероятно плод на проблеми при певода.

Справката с приносните моменти на автора е приемлива и не буди възражения.

В рецензията присъстват немалко бележки и препоръки, но те не намаляват стойността и обхвата на предложения труд. Може би част от тях би следвало да се възприемат от автора при подготовката на текста за печат.

С оглед на всичко казано по-горе предлагам на уважаемото Научно жури да присъди на колегата Ставрос Киотсекоглу образователната и научна степен „доктор“ в професионално направление 3.1 Социология, антропология и науки за културата.

доц. д-р Алексей Милков Гоцев

05.06.2018 г.

София